

AZ OLASZ-ANGOL VISZONY

Az OLASZ-FRANCIA TÁRGYALÁS megszakitása következtében az olasz-angol egyezmény életbelépése is késik s ennek kapcsán sokfelé fölvetik a kérdést, hogy van-e egyáltalában komoly kilátás az olasz-angol kibékülésre?

Ha az ember a június eleji eget vizsgálta s azokat a jeleket boncolta, amelyek a külpolitikai haruspexek rendelkezésére álltak, sehogy sem tudott bizakodó választ adni erre a kérdésre; csak ha a két ország érdekeit mérlegelte, merte állítani, hogy még mindig nyitva áll az út az olasz és az angol politika összeegyeztetése felé.

EZEK AZ ÉRDEKEK két csoportra oszthatók, aszerint, hogy a két országnak a Földközi-tengerhez fűződő alapérdekeit tekintjük-e, vagy pedig csupán azt, hogy mi a várnivalójuk egymástól a legközelebbi időben.

Az olasz-angol kérdést Mussolini a híressé vált „via e vita“ formulával úgy jellemezte, hogy Anglia számára a Földközi-tenger csak útrövidítés, Olaszország számára azonban maga az élet, a levegő, amely nélkül lélekzeni sem tud. Ebből azt a következtetést is levonhatjuk, hogy a Középtengeren az angolok lévén a kevésbé exponált helyzetben, Anglia beleegyezhet a másik fél, tehát Olaszország földközitengeri túlsúlyába. Ezzel szemben azonban az angolok tudvalévően azt hangoztatják, hogy ők is életbevágó érdekeiket védelmezik a Földközi-tengeren, mert egy más nemzet ottani hegemoniája nemcsak az indiai utat tehetné használhatatlanná, hanem az egész közelkeleti brit hatalmi hálózatot devalválhatná s ugyanakkor Anglia európai hátvédjének, Franciaországnak erejét is túlságosan leköthetné. Ezt az olasz-angol ellentétet azonban remélhetőleg ki lehet egyenlíteni, hiszen a századfordulón csupán hajszálon múlt az angol-francia háború kitörése és utána mégis létrejött a nyugati antant. S ha nem látszik kizártnak a Földközi-tenger egész medencéjére és környékére vonatkozó olasz-angol geopolitikai kérdés feloldása, még inkább lehetségesnek kell tartani Róma és London között az úgynevezett napipolitikai érdekek összeegyeztetését. Ezeket a következőkben lehet összefoglalni:

Olaszország azt várja az angoloktól, hogy ők a Suez körüli pozíciójukkal ne fenyegezzék az új olasz birodalom ütőerét, az egyedüli útvonalat az anyaország és Kelet-Afrika között, Anglia pedig azt akarja elérni, hogy a római külpolitika igyekezzék megakadályozni az európai háború kitörését. Ennek a két célnak állott szolgálatában az április 16-án Rómában aláírt angol-olasz paktum, aminthogy az utóbbi évek olasz és angol külpolitikája is elsősorban, ha ugyan nem kizárólag,

erre irányult. Az abesszíniai győzelem biztosítása után még 1936 nyarának elején olasz részről több ízben is kezdeményezés történt az Angliával való kibékülés felé, mert már akkor kétségtelennek látszott, hogy ha Olaszország biztosítani akarja összeköttetését Abesszíniával, azt csak kétféleképpen érheti el: vagy úgy, hogy az eddigi barátság helyett, amelyben Anglia volt túlsúlyban, egyenrangú szövetséget állítanak fel London és Róma között, vagy pedig úgy, hogy Olaszország fegyverrel meghódítja azokat a levantei brit pozíciókat, amelyekről sakkban lehet tartani az Olaszországból Kelet-Afrikába vezető tengeri, szárazföldi és légi utakat, a Szuezi-csatorna környékét, Egyiptomot, Szudánt. Amikor tehát 1936 júniusában meghiúsult az olasz-angol kézfogás és a július 11. paktumban az Anschluss elindításával megalakult a Berlin—Róma tengely, majd pedig a július 17-én kitört Franco-mozgalmat Olaszország és Németország támogatni kezdte, sokan azt hitték, hogy az olasz kormány máris döntött az olasz-angol ,antant vagy háború. alternatívája között, mégpedig az utóbbi mellett. Nekünk azonban az a benyomásunk, hogy Mussolini akkor is és azóta is mindig a békés elintézésre törekedett s ha a spanyolországi harc gyakran közeljárt is ahhoz, hogy nemzetközi háborúra vezessen, az olasz külpolitikának legfőbb azt a taktikát imputálhatta némely kommentátor, hogy a háborútól irtózó angol közvélemény az európai összeütközés előrevetett árnyékától impresszionálva rákényszeríti majd a londoni kormányt az Olaszországgal minden áron való megegyezésre.

Ez a taktika hatott is most februárban, amikor az olaszok érté sére adták Chamberlainnek, hogy hajlandók Londonnal tárgyalni. Ezt az üzenetet Eden tudvalévőén úgy fogta fel, mintha Mussolini azt akarta volna kifejezni:

— Most vagy soha.

Chamberlain is kijelentette az alsóházban, hogy az angol kormány azért bocsátkozik tárgyalásba az olasz kormánnyal, mert különben háború felé haladna Európa.

Eden azon a véleményen volt, hogy az olasz külpolitika célja vagy a háború, vagy pedig olyan helyzetnek békés úton való kifejlésztése, amely Anglia számára esetleg nem éri meg a békének ilyen nagy áron való megvásárlását, s hogy minden angol engedékenység csak buzdítás Olaszország számára, hogy tovább haladjon ezen az úton. Eden szerint tehát csak úgy lett volna tanácsos Olaszországgal tárgyalásba bocsátkozni, ha a római kormány előzőleg kézzelfogható módon, főleg a spanyolországi olasz légiók visszavonásának megkezdésével bebizonyította volna engedményekre való hajlandóságát. Chamberlain miniszterelnök azonban az ellenkező álláspontot foglalta el. Szerinte Olaszország azért nem mutatott engedékenységet, mert ha Eden szándékos agresszivitással vádolta Mussolinit, a Duce is háborús elszántságot gyanított az Eden-féle külpolitika mögött. Chamberlain tehát örömmel fogadta Eden lemondását s elhatározta, hogy bizalom előlegezésével fog bizalmat ébreszteni maga iránt és így győzi meg Mussolinit arról, hogy Angliában elfelejtették az abesszíniai kudarcot, hogy nem terveznek semilyen bosszút Róma ellen s hogy a szuezi csatorna

szabad használatára is számíthat Olaszország mindaddig, amíg esetleges háborúban nem kerül szembe Angliával. Chamberlain előtt ugyanis valószínűleg olyan elgondolás lebegett, hogy ha Olaszországot vissza akarja tartani angolelles koalíciótól, akkor ennek nem az a módja, hogy ígéretet csereberéjét folytatják Rómával, hanem hogy olyan biztonságérzetet adnak Olaszországnak a Földközi-tengeren, hogy Róma ne lásson szükségesnek semilyen kontinentális hátvédet. Chamberlainnek ez az elgondolása („visszaadni Olaszországot saját magának“) abból a föltevésből indult ki, hogy Olaszország valóban megelégszik a mai középtengeri status quo-val, vagyis azzal, hogy egy baráti Anglia szabad, bár eléggé költséges átjárást enged az olaszoknak a szuezi csatornán. Világos tehát, hogy az olasz-angol kiegyezés egész műve attól függ, hogy helyes-e Chamberlainnek ez a föltevése.

Chamberlain és Halifax mindenesetre annyira bizott ebben a tételben, hogy az Olaszországgal való megegyezés során ők hozták az összehasonlíthatatlanul nagyobb engedményt. Mert ha Olaszország csatlakozott is a montreuxi Dardanella-egyezményhez — nagyhatalom léte utólag! — s ha a líbiai csapatok felerészének visszahívását vállalta és igen messzemenő engedményeket tett is az arab világban, amikor kötelezte magát bizonyos vöröstengeri szigetek demilitarizálására, az angolelles propaganda megszüntetésére és amikor elismerte a délarábiai államoknak brit érdekkörbe való tartozását, s ha másfelől Anglia magának a római paktumnak szövegében ezzel szemben csupán elenyésző s legföljebb kölcsönösségen alapuló áldozatokat hozott is, a legfontosabb engedményt mégis Anglia tette meg, amikor beleegyezett, hogy az olasz légiók esetleg csak a polgárháború befejezése, tehát Franco győzelme után hagyják el Spanyolországot. Bármennyire bízzék ugyanis az angolok egy része — mindenesetre nem nagy része — abban, hogy Franco a háború után hátat fordít fegyveres támogatóinak s majd az angol bankárok karjaiba veti magát, Londonban fölvetik a kérdést, hogy vajjon az olasz légióknak Franco győzelméig való ottmaradása nem könnyítheti-e meg az egységes Spanyolországnak a Berlin—Róma tengelyhez való csatlakozását; más szóval egy olyan spanyol kormány állandósulását, amely némelyek föltevése szerint talán segédkezet nyújthatna ahhoz, hogy esetleges európai háborúban a spanyol partokról és szigetekről a német és olasz tengeni és légi haderők fenyegethessék Anglia útját a Földközi-tengeren és az Atlanti-óceánon, hogy megzavarhassák az Észak-Afrikából Franciaországba irányuló ember- és hadianyagszállítást és hogy a pireneusi határról éppúgy két tűz közé foghassák Franciaországot, mint ahogyan az angol-francia antant is csak azért igyekszik, amennyire lehet, fenntartani a cseh államot, hogy adandó esetben Németország szintén két fronton, nyugaton és keleten legyen kénytelen harcolni.

Az angolok természetesen remélik, hogy az egységes Spanyolország nem lesz majd az eszköze sem Berlinnek, sem Rómának, azt azonban, hogy Franco szakítson a tengellyel, még sem lehet biztosra venni s világos, hogy a győzelem pillanatában még spanyol földön álló olasz légiók jobban tudnák elősegíteni az olasz-spanyol kapcsolatok folyta-

tását, mintha Róma tanácsai egyedül a diplomáciai közlekedődényeken át érkeznének Madridba. Amikor tehát Chamberlain és Halifax az áprilisi szerződés aláírásakor belenyugodott, hogy a fasiszta légióknak nem kell minél előbb elhagyniok Spanyolországot, azért tették meg ezt az Anglia számára stratégiaileg nagyon is előnytelen lépést, hogy az olaszok kénytelenek legyenek elismerni: Anglia még a spanyolországi olasz befolyás intézményesítésének kockázatát is vállalja, olyan eltökélten bízik abban, hogy el lehet kerülni az összeütközést Anglia és Olaszország között.

Chamberlain ugyanis arra épített, hogy ezek után Mussolini nem tételezhet fel semilyen olaszellenes szándékot London részéről és hogy ezzel elhárul minden lélektani akadály a spanyolországi olasz befolyás intézményesítésének kockázatát is vállalja, olyan eltökélten bízik abban, hogy el lehet kerülni az összeütközést Anglia és Olaszország között.

Ezt a számítást azonban megzavarta Franciaország, amely anyyira veszélyesnek látta Franco győzelmének még ilyen közvetett támogatását is, hogy megint fokozott mértékben engedte át a francia-spanyol határon a részben Oroszországból érkező, részben pedig magából Franciaországból származó hadianyagot a köztársaságiak felé. Ennek a francia ríposztnak láttán viszont Róma érezte magát becsapottnak. Kézenfekvő ugyanis, hogy hasztalan egyezik bele az angol kormány az olasz légióknak Franco győzelméig való ottmaradásába, ha ugyanakkor Anglia szövetségese, Franciaország, a köztársasági front megsegítésével kitolja esetleg nagyon is sokára Franco végső rohamát. Ezért szakították meg az olaszok a Franciaországgal való tárgyalást, ezért hangzott el Mussolini génuai beszéde is, amely már világosan mutatta a spanyol kérdés újabb kiéleződését s ennek másnapján robbant ki a cseh válság, figyelmeztetve Európát, hogy a Berlin—Róma tengely változatlan megbízhatósággal működik.

A FRANCIA MANŐVER egyelőre sikerült is: Anglia, amely az áprilisi római paktumban még hajlandó volt Franco győzelméig elhalasztani az olaszok tokozását, később visszakozott s most már korábbi időpontban, a bizottságok munkájának megkezdésétől számított meghatározott időn belül akarja elérni az olasz légiók visszavonásának megkezdését.

Így került Mussolini az elé a választás elé, hogy vagy belenyugszik a Rómában kialakult feltételeknek angol részről való egyoldalú módosításába Franco hátrányára és még Franco győzelme előtt megkezdji a légiók hazaszállítását, ami azt jelentené, hogy Olaszország lemond az egységes Spanyolország berendezkedésére való közvetlen befolyásról; vagy pedig arra az álláspontra helyezkedik, hogy amiben Perth nagykövet és Ciano külügyminiszter megállapodott, ahhoz továbbra is tartja magát s a római kormány mindaddig életbelépés nélkül heverteti a hűsvéti paktumot, amíg nem látja feltartóztatatlannak a spanyol nemzetiek teljes felülkerekedését.

A jelek szerint Mussolini májusban még az utóbbi utat választotta, aminek kapcsán természetesen fölmerült a kérdés, hogy milyen következményeket hordozhat magában ez az elhatározás. A probléma annál több figyelmet érdemelt, mert — amint azt Chamberlain is hangsúlyozta — az újabb világháborút legkönnyebben az olasz-angol kibéküléssel lehet elkerülni. Erről az oldaláról nézve a dolgot bizonyos felületes látszat alapján talán hinni lehetett, hogy Mussolini még újabb világháború kockázatát is vállalja azért, hogy Franco győzelmét biztosítsa és hogy a győzelem pillanatában spanyol földön legyenek az olasz légiók. A nemzetközi helyzet gondosabb mérlegelése azonban arra enged következtetni, hogy Mussolini inkább azért volt intranszigenz a spanyol kérdésben, mert attól tartott, hogy Olaszország hiába is hívná vissza korábban a légióit, az egész brit közvéleményt ez az olasz engedmény sem elégtételezné ki és továbbra is ott kísértene Chamberlain és Halifax háta mögött az edeni külpolitika, amely elképzelhetetlennek tartja a középeurópai nagyhatalmakkal való megegyezést az eddigi módszerekkel.

Ezzel az olasz-angol viszony májusban voltaképpen visszakanyarodott arra a pontra, ahol a télen is állott: abba a lélektani zsákutcába, ahol nem annyira a tárgyi ellentétek és nem a másik félnek tulajdonítható agressziós érdekek, hanem sokkal inkább a bizalmatlanság szülte a másikban is a bizalmatlanságot. Maguk az olaszok mindenesetre elég óvatosak voltak s már márciusban látóval volt Rómában, hogy ha létrejön is az Angliával való megegyezés, a szerződés életbelépését nemcsak azoktól az eseményektől fogják függővé tenni, amelyeknek előzetes bekövetkezését az olasz és az angol kormány már akkor feltételként ki akarta kötni a maga megnyugtatóására, hanem hogy az egyezmény formális érvényesítésén túl Olaszország csak akkor fogja magát az olasz-brit barátságot is felújítottként tekinteni, ha bizonyos próbaidőnek vetette alá az egyezmény funkcionálását, ha egy-két nemzetközi válság során megfigyelhette az angol kormány és, ami ennél fontosabb, a brit közvéleménynek viselkedését Olaszország irányában és így meggyőződhetett majd arról, hogy Anglia valóban megbékült Rómával.

A helyzet fonáksága pedig június közepéig éppen abban volt, hogy úgy látszott: hiába irányozta elő a meghozandó kölcsönös engedményeket London és Róma, jóidőig még az egyezmény formális életbelépése sem történhetik meg, amelytől pedig még mindig igen messze esik a tulajdonképpeni cél, az olasz-angol bizalomnak és később talán az együttműködésnek is a helyreállítása.

Ezért a visszaesésért — majdnem azt mondtuk, recidiváért — a felelősséget, legalább is a húsvéti paktum óta, kétségkívül az angolok oldalán kell keresni. Chamberlain és Halifax hasonló hibába esett, mint 1935 végén Baldwin és Hoare, akik célszerű engedményre szánták el magukat, de megfelelő előkészítés nélkül, később pedig a vissza-kozással többet ártottak az olasz-angol viszonyoknak, mintha meg sem kísérelték volna a kiegyezést. Baldwin és Hoare ugyanis az angol közvélemény megdolgozásáról felejtkezett meg, Chamberlain és Halifax pedig azt mulasztotta el, hogy a spanyol kérdésben ígért angol engedményt a franciákkal is elfogadtassa. Amikor pedig a francia

hadianyagszállítás elől és talán a brit közvélemény újabb ingerültségi hulláma elől is a londoni kormány meghátrált, az olaszok joggal vetették fel a kérdést, hogy vajjon az egész olasz-angol kiegyezést is nem fogják-e hasonló módon elgáncsolni a franciák és az Eden mögött álló angol erők?

MAJUS ÓTA TEHÁT az olasz-angol viszony ott tartott, hogy mind a ketten úgy tettek, mintha nyílegyenest haladnának a húsvéti paktum életbelépése felé, valójában azonban Róma is, London is ugyanazt a politikát folytatta, mint amelyet a közeledési tárgyalás megindulása előtt követett. Június közepéig pedig a légkör azért sem javulhatott Olaszország és Anglia között, mert a cseh mozgósítás óta úgy látszik, mintha a Chamberlain—Halifax külpolitika — akár belpolitikai kényszerűségből, tehát a közvélemény nyomása alatt, akár pedig taktikából — valamennyi európai kérdésben merevebbé vált volna, ez pedig nem volt alkalmas arra, hogy az olasz külpolitikát hajlékonyabbá tegye.

Ekkor általános volt a föltevés, hogy az olasz-angol kiegyezés holtpontra jutott s hogy ezzel egyelőre megbukott Chamberlain és Halifax elgondolása. A június 21-én a londoni spanyol benemavatózó bizottságban létrejött megegyezés azonban arra vall, hogy az olasz kormány — talán elsősorban az európai feszültség enyhítése kedvéért — döntőnek látszó lépésre szánta el magát: lemondott annak az angol ígéretnek beváltásáról, hogy az olasz légiók a polgárháború végéig Spanyolországban maradhatnak s beleegyezett, hogy a londoni bizottság előbb tegye meg az előkészítő lépéseket az idegenek elszállítására.

Ha e határozat megvalósítása nem fut valamilyen újabb zátonyra, akkor lehetővé válik a húsvéti paktum életbelépése, ami megnyithatja az utat az olasz-angol viszony tartós megjavulása felé is. Így érlelődhet ki a gyümölcse Chamberlain külpolitikájának, amely azon a számításon alapul, hogy az olasz-angol kiegyezés veszi majd ki a világháborús fulánkot a kelet-földközitengeri és a középeurópai kérdésből.

FREY ANDRÁS